

սկսեց զրկուիլ իւր բնակիչներէից և նրա հոյակապ շինութիւններն աւերուիլ:

Նախազինքին դարում Վայոց-ձորը կազմում էր Նախիջևանի խանութեան մի մասը, յետոյ մի առժամանակ յանձնուեց վրաց Աղէքսանդր զահաժառանգին, որպէս տիւր, ապա պարսից տիրապետութեան վերջին տարիներում կապալով էր տրուած Երևանի սարգարին 2000 թուամեով կամ 8000 ր.: Ապա 1828 թուին ընկաւ Ռուսաց տիրապետութեան ներքոյ և համարուեց Նախիջևանի գաւառի մի մասը. ի վերջոյ 1877 թուին Շարուրի հետ միասին կողմեց մի առանձին գաւառ Շարուր-Պարալագեազի անունով, մնալով միանգամայն իւր մի առանձին, ուստիկանական շրջան:

ԲԱՂԱՅԱԿԱՆ ՄԱՍՆ

Պարալագեազի ուստիկանական շրջանը բաղկացած է 101 գիւղերից, բաժանուած հինգ շինական հասարակութիւնների.—

Բոլոր գիւղերը	Ձրեց հայ գիւղեր	Բնակիչները, առն.
Քեշիշքեանաւի	20	7 1158
Ալագեազի	20	4 874
Գնդեկազի	22	3 814
Մարտիրոսի	18	5 769
Ղոզլըլայի	21	5 863
101.	24.	4478.

Շրջանի կենտրոնը համարուած է Քեշիշքեանաւ գիւղը, ուր ապրում են շրջանի կառավարիչ ուստիկանը և հաշտարար միջնորդը:

Բոլոր բնակիչների թիւը, պաշտօնական վերջին տեղեկութեան համեմատ, 1902 թուին հասել է 21385 ար. 18136 իգ. ի միասին՝ 39521 հոգի, հետեապէս և՛ իւրաքանչիւր ք. վերստի վրայ 19 հոգի:

Ըստ ազգութեան եւ կրօնի

Հայեր՝ Լուսաւորչական	8811 ար.	7691 իգ.	իմիասին 16502.
Ռուսներ՝ Գրողոսլաւ	17 ար.	»	» 17.
Վրացի՝ Գրողոսլաւ	3 ար.	2 իգ.	» 5.
Թուրքեր՝ Շիաներ	11974 ար.	9983 իգ.	» 21957.
Քրդեր՝ Մահմեդական	580 ար.	460 իգ.	» 1040.

Շրջանի արձատական բնակիչներն են.			
Լուս. հայեր՝	8791 ար.	7670 իգ.	Խմբասին՝ 16461.
Շխա թուրքեր	11804 ար.	9845 իգ.	» 21649.
Մահմեդ. քրդեր	462 ար.	357 իգ.	» 819.
Ընդամենը՝	21057 ար.	17872 իգ.	Խմբասին՝ 38929.
Իսկ ժամանակաւորապէս ապրում են.			
Լուս. հայեր	20 ար.	21 իգ.	Խմբասին՝ 41.
Պրովոսլաւ Ռուսներ	17 ար.	»	» 17.
Պրովոսլաւ վրացի	3 ար.	2 իգ.	» 5.
Շխա թուրքեր	170 ար.	138 իգ.	» 308.
Մահմեդ. քրդեր	118 ար.	103 իգ.	» 221.
Ընդամենը	328 ար.	264 իգ.	Խմբասին՝ 592.

Ինական դիրքով Դարալագեփազը բաժանուած է Արփաշայ գետի և սրա հիւսիսային ու հարաւային վտակների հովիտների: Աւելի յարատեւ համարելով այս բնական բաժանմունքը, մենք կը նկարագրենք Դարալագեփազը համաձայն այդ հովիտների և ոչ թէ քաղաքական բաժանման, որ, համեմատաբար, շատ փոփոխական է:

ԱՐՓԱՉԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ԵՐԱՅԻՆ

Արփաշայի հովիտը, որ ձգւում է համանուն գետի ուղղութեամբ, սկսւում է Ալլահգետի բարձրաւանդակի հարաւային կողմից և շրջապատուելով Կոնզուրօ-Ալանգէղի ու Հիւսիսային Դարալագեփազի լեռնաշղթաներով, ձգւում է դէպի հարաւ, և ապա Զայ-քեանտ գիւղի մօտ ուղղւում է դէպի արեւմտահիւսիս՝ նեղուելով Հարաւային Դարալագեփազի լեռնաշղթայից, բայց յետոյ Այար գիւղի մօտ փոքր ինչ ընդարձակուելով ձգւում է գրեթէ ուղիղ դէպի արեւմուտք և ապա կրկին սեղմուելով ժայռապատ ափերի մէջ (Շնգուլի ձոր) Արփա գիւղի մօտ ծուռւմ է դէպի հարաւ և համուում մինչև Շարուրի սահմանը: Հովտի հիւսիսային ծայրում, Արփաշայի ակունքի մօտ, ուր բնութիւնը չափազանց գեղեցիկ է և բուսականութիւնը շատ հարուստ, գետեղուած է, կարծես, որպէս մի հակադրութիւն, թրքական մի կեղտոտ և աղքատիկ գիւղ, Ուստիլսու անունով: Սակայն սրա մօտի աւերակ գիւղատեղիին, կենդանու հիշմապատերը, երեք գերեզմանատունն արդէն եղծուած տաղանաքարերով ու խաչարձաններով վկայում են, որ մի ժամանակ այդ միենոյն տեղում աւելի լաւ շինութիւններ և աւելի խիտ բնակութիւն են եղել: Հաւանական է, որ այդտեղ է գտնուել Օրբելեանի յիշած Զերմուկ գիւղը, որի անուան թարգմանութիւնն է կրում և այժմանը, անշուշտ մօտակայ Զերմուկի: